

Universiteit Utrecht

Beter een goede buur dan een verre vriend?

Een onderzoek naar de relatie tussen contact en negatieve houdingen, het verschil tussen gedwongen en vrijwillig contact en de mediërende rol van dreiging

17 juni 2017

Gezamenlijk deel

R. A. Duvekot | 4299523

L. C. F. van der Werve | 4248457

Individueel deel

L. C. F. van der Werve

Scriptiebegeleider Mathijs Kros

Tweede corrector Vincent Buskens

Abstract

This study examines whether prejudice against Dutch Moroccans and Turks can be explained by forced and voluntary contact and whether threat mediates this relationship. It tests Allport's contact theory, the ethnic competition theory and how these two work together in the Dutch context. Using the NELLS data (2013) in regression analyses, we find that threat and both forced and voluntary contact are significant predictors of prejudice against Moroccans and Turks. On top of that, we find no significant relationship between neither forced nor voluntary contact and threat. Therefore, threat does not appear to mediate the relationship between contact and prejudice. Implications for further research are offered.

Inleiding

Waar de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in de 17e eeuw nog bekend stond om zijn tolerantie (Jacobs, 2000), lijkt die tolerantie vandaag de dag ver te zoeken in het politieke debat. Dit blijkt uit verschillende gebeurtenissen die zich recent hebben voorgedaan, zoals de omstreden uitspraak van PVV-politicus Geert Wilders in maart 2014: ‘Willen jullie in deze stad en in Nederland meer of minder Marokkanen?’. Wilders benadrukt al jaren het negatieve imago van moslims, en daarmee van Marokkanen en Turken (PVV-verkiezingsprogramma, 2017). Deze uitspraak heeft tot veel discussie in de Nederlandse samenleving geleid; dit blijkt uit de ruim 6400 aangiftes tegen Wilders betreffende groepsbelediging, discriminatie en aanzetten tot haat (Openbaar Ministerie, 2016). Desalniettemin is de PVV na de verkiezingen van 15 maart 2017 de op-een-na-grootste partij van Nederland geworden (Kiesraad, 2017). Dit feit kan duiden op een groeiende angst voor en haat tegen onder andere Marokkanen en Turken (NOS, 2017). De verschillen tussen de Marokkaans- en Turks islamitische cultuur en de Nederlandse cultuur worden door sommige Nederlanders gezien als onoverbrugbaar, waardoor deze culturen onverenigbaar lijken (Snel, 2003).

Dat de tolerantie ver te zoeken is, bleek ook in 2012 toen premier Rutte kritiek over zich heen kreeg van de toenmalige eurocommissaris Lászlo Andor over de alarmerende toename van vreemdelingenhaat in Nederland (NOS, 2012). Nederland is islamofober dan elders in Europa en er lijkt meer sprake van een ‘rot op-cultuur’ dan een ‘welkomstcultuur’ (De Volkskrant, 2015). Bij deze gebeurtenissen is het van belang om te benoemen dat van de Nederlandse Marokkanen 97% zich een gelovige moslim noemt; onder Turken is dit percentage 94%. Islamofobie heeft dus betrekking op (bijna) alle Nederlandse Marokkanen en Turken (NOS, 2016). Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt dat veertig procent van de Marokkaanse en Turkse Nederlanders zich niet op hun gemak voelt in Nederland; ze ervaren discriminatie en vinden dat ze minder kansen krijgen. Het is opvallend dat dit percentage alleen maar is gestegen in de afgelopen jaren (SCP, 2017).

Er zijn verschillende mogelijke verklaringen voor de toenemende vreemdelingenhaat (zie bijvoorbeeld CBS, 2016). Ook wetenschappelijk onderzoek richt zich op het verklaren van negatieve houdingen ten opzichte van etnische minderheden (zoals Blumer, 1958; Taylor & Moghaddam, 1994; Wagner, Christ, Pettigrew, Stellmacher & Wolf, 2006). Dit gebeurt doorgaans vanuit twee grote theorieën: de contacttheorie van Allport (1954) en de etnische competitietheorie (Blalock, 1967; Scheepers, Gijsberts & Coenders, 2002). Uit de meta-analyse van Pettigrew en Tropp (2006) blijkt dat interetnische vriendschap empathie opwekt en angst vermindert, waardoor negatieve houdingen ten opzichte van de minderheidsgroep afnemen. Met name de kwaliteit van de vriendschappen is hierbij belangrijk (Bekhuis, Ruiter & Coenders, 2009; Vervoort, Scholte & Scheepers, 2011). Andere onderzoekers verklaren het effect van vriendschap vanuit een cognitief mechanisme; interetnisch contact leidt tot meer kennis en een accurater beeld van de minderheidsgroep (Schalk-Soekar, Van de Vijver & Hoogsteder, 2014). Echter blijkt uit onderzoek dat in zeer diverse schoolklassen de Nederlandse kinderen niet automatisch een positievere houding hebben ten opzichte van de etnische

minderheden in de klas. Sterker nog, wanneer de klas voor meer dan de helft uit etnische minderheden bestaat, is er zelfs een negatieve houding waar te nemen (Vervoort, Scholte & Scheepers, 2011). De etnische competitietheorie biedt hiervoor een verklaring. Verschillende onderzoeken wijzen uit dat naarmate de minderheidsgroep groter is, de meerderheidsgroep meer dreiging ervaart. Dit leidt tot een meer negatieve houding ten opzichte van de minderheidsgroep (Coenders et al., 2004; Hjern & Nagayoshi, 2011; Vervoort, Scholte & Scheepers, 2011). De contacttheorie zou in dit geval juist beredeneren dat een grote minderheidsgroep de kans op contact tussen beide groepen vergroot, wat kan leiden tot positievere houdingen ten opzichte van de minderheidsgroep.

Er bestaat dus nog veel onenigheid binnen de wetenschap over welke van deze theorieën negatieve houdingen beter verklaart. Daarnaast wordt er steeds meer onderzoek gedaan naar hoe de contact- en etnische competitietheorie samenhangen (zoals Dixon, 2006; Schlueter & Scheepers, 2010; Schneider, 2008). Deze onderzoeken zijn echter nog niet adequaat genoeg om de samenhang tussen de contact- en etnische competitietheorie in de Nederlandse context te verklaren. Vaak is het onderzoek namelijk gericht op de grootte van de *outgroup* of onderzoekt relaties tussen bijvoorbeeld zwarte, Spaanse of Aziatische en Amerikaanse mensen.

Daarnaast is het opvallend dat Pettigrew en Tropp (2006) voornamelijk wijzen op het belang van vriendschap, terwijl er bij de etnische competitietheorie veel gesproken wordt over vormen van onvermijdbaar en daarmee gedwongen contact, zoals op school of in de buurt (Vervoort, Scholte & Scheepers, 2011). Dit kan wijzen op een verschil tussen gedwongen en vrijwillig contact in het verklaren van negatieve houdingen ten opzichte van etnische minderheden. Allport (1954) toonde al aan dat contact alleen een verminderend effect heeft op negatieve houdingen, wanneer er aan bepaalde condities voldaan is, zoals een gelijke status, gelijke doelen en samenwerking. Deze condities zijn niet per definitie in dezelfde hoeveelheid aanwezig bij gedwongen en vrijwillig contact. In ons onderzoek zal er daarom gekeken worden naar het verschil tussen gedwongen en vrijwillig contact in het verklaren van negatieve houdingen.

Dit onderzoek heeft als doel een betere verklaring te bieden voor negatieve houdingen middels het onderzoeken van de samenhang tussen de contact- en etnische competitietheorie en het toetsen van twee bepaalde soorten contact. Aan de hand van de Netherlands Longitudinal Lifecourse Study (NELLS) uit 2013 analyseren we de relatie tussen gedwongen en vrijwillig contact en negatieve houdingen ten opzichte van Marokkanen en Turken en kijken we naar de mediërende factor van dreiging in deze relatie. Er is sprake van mediatie wanneer contact dreiging verklaart en dreiging op zijn beurt negatieve houdingen. Er wordt verwacht dat meer contact met en minder ervaren dreiging van Marokkanen en Turken tot een minder negatieve houding leiden en dat vrijwillig contact een sterker effect heeft op het verminderen van een negatieve houding dan gedwongen contact. Om dit te onderzoeken is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

“In hoeverre worden negatieve houdingen ten opzichte van Marokkanen en Turken verklaard vanuit het hebben van gedwongen en vrijwillig contact met hen en in hoeverre heeft dreiging een mediërende rol in deze relatie?”

Theorie en Hypothesen

In dit hoofdstuk lichten we de theorieën van dit onderzoek nader toe. Als eerste wordt het begrip *negatieve houdingen* toegelicht. Vervolgens zal er in dit hoofdstuk ingegaan worden op de twee eerdergenoemde theorieën: de *contacttheorie* en de *etnische competitietheorie*. Bij de contacttheorie zal ook het verschil tussen gedwongen contact en vrijwillig contact duidelijk gemaakt worden. Ten slotte zal in dit hoofdstuk de samenhang tussen deze beide theorieën uitgelegd worden. Op basis van de uitgewerkte theorieën is een aantal hypothesen geformuleerd.

Negatieve houdingen

Om verwarring omtrent het begrip negatieve houdingen te voorkomen is het van belang dat het begrip afgebakend wordt. In dit onderzoek worden negatieve houdingen die autochtone Nederlanders hebben tegen Marokkaanse en Turkse Nederlanders beschouwd als een xenofobe houding. Xenofobie wordt in het Van Dale woordenboek als volgt omschreven: afkeer tegen alles wat vreemd is (Van Dale Middelgroot woordenboek Nederlands, 2009). Op verschillende manieren kan deze negatieve houding tegen Marokkanen en Turken ontstaan: als gevolg van culturele dreiging, angst dat de Nederlandse cultuur verdwijnt of als gevolg van economische dreiging, het inpikken van banen en het profiteren van de Nederlandse sociale voorzieningen (Jansen, 2008). Uit onderzoek (bijvoorbeeld: Shore, 1997; Paxton & Mughan, 2006) blijkt dat autochtone Nederlanders bang zijn voor het verliezen van hun eigen nationale identiteit en daardoor ontstaat een negatieve houding ten opzichte van Marokkanen en Turken. In dit onderzoek zal gekeken worden of door middel van het hebben van gedwongen en vrijwillig contact en het ervaren van minder dreiging de negatieve houding ten opzichte van “de vreemde Marokkanen en Turken” vermindert.

Contacttheorie

In *The Nature of Prejudice* heeft Allport de contacttheorie opgesteld. Zijn studie uit 1954 is gebaseerd op empirische studies die de invloed van contact onderzochten. De contacttheorie legde Allport als volgt uit: direct contact tussen leden van verschillende etnische groepen vermindert negatieve houdingen wanneer er aan de volgende vier criteria wordt voldaan: er moet sprake zijn van een gelijke status tussen de groepen, van het nastreven van dezelfde doelen, van samenwerking tussen deze groepen en van ondersteuning door autoriteiten en wetgeving (Allport, 1954). Echter toonden Pettigrew en Tropp (2006) met een meta-analyse aan dat Allports vier criteria niet noodzakelijk zijn. Zij bevestigden met hun onderzoek wel dat wanneer men positief contact ervaart met een andere

etnische groep dat het negatieve houdingen en vooroordelen vermindert. Tropp (2003) bevestigt met haar onderzoek dat de relatie tussen contact en vooroordelen ook andersom werkt; mensen met vooroordelen vermijden contact met andere minderheidsgroepen. Dit is het zogenaamde selectie-effect. Dit effect blijkt minder sterk dan het effect van contact op vooroordelen (Tropp, 2003).

Op basis van de contacttheorie is de volgende hypothese geformuleerd:

Hypothese 1: Wanneer men contact heeft met Marokkanen en/of Turken, heeft men minder negatieve houdingen jegens hen.

Er is in bepaalde situaties sprake van onvermijdbaar en dus gedwongen contact, zoals op school, in de buurt en op verenigingen en clubs (Bekhuis, Ruiters & Coenders, 2009). De mogelijkheid om contact te kunnen vermijden verschilt per situatie. Er zal in dit onderzoek alleen gekeken worden naar één soort gedwongen contact, namelijk contact met de buurt. In vergelijking met contact op verenigingen/clubs of contact op school is buurtcontact namelijk het minst goed te vermijden en daarmee is er sprake van het meest gedwongen contact (Bekhuis, Ruiters & Coenders, 2009). Gedwongen contact met de buurt kan een positief effect hebben op de houdingen ten opzichte van bijvoorbeeld etnische minderheden.

Daarnaast zal er in dit onderzoek ook gekeken worden naar contact met vrienden/vriendinnen. Dit is over het algemeen contact waar men zelf bewust voor kiest en waardoor men ook daadwerkelijk in contact met elkaar komt; daarom wordt dit vrijwillig contact genoemd. De kwaliteit van vriendschappen is hoger dan de kwaliteit van gedwongen contacten in de buurt. Uit onderzoek blijkt dat contact met vrienden/vriendinnen veel positieve invloed heeft op het verminderen van negatieve houdingen (Pettigrew, 1998).

Daarom zou men kunnen stellen dat er een positief effect is tussen zowel gedwongen contact met de buurt als vrijwillig contact met vrienden/vriendinnen en een minder negatieve houding. Bovendien verwachten wij dat het effect sterker is voor vriendschappen (vrijwillig contact) dan voor buurtcontact (gedwongen contact). Deze verwachting is gebaseerd op de eerdergenoemde condities van Allport (1954). Er is over het algemeen meer sprake van een gelijke status bij vriendschappen dan bij buurtcontact; een niet-gelijke status zorgt voor vooroordelen (Warmenbol, 2007), waardoor de kans groot is dat de vriendschap niet ontstaat of snel beëindigd wordt wanneer men elkaar niet als gelijk ziet. Bij buurtcontact is er minder sprake van een gelijke status; er kunnen namelijk in de buurt verschillende soorten mensen wonen afkomstig uit verscheidene soorten milieus waar de sociaaleconomische statussen sterk van elkaar verschillen. Uit onderzoek blijkt dat vrienden over het algemeen erg op elkaar lijken qua etniciteit, sekse en gedrag (bijvoorbeeld Tolson & Urberg, 1993), waardoor logischerwijs kan worden verwacht dat ze ook dezelfde doelen nastreven. In de buurt hoeft dit niet het geval te zijn.

Omdat er meer sprake is van gelijke status en gelijke doelen bij vriendschappen dan bij buurtcontact is de volgende hypothese opgesteld:

Hypothese 2: De negatieve relatie tussen contact en negatieve houdingen is sterker bij vrijwillig contact (vriendschap) dan bij gedwongen contact (buurt).

Etnische competitietheorie

De etnische competitietheorie (Blalock, 1967; Scheepers, Gijsberts & Coenders, 2002) ziet ervaren competitie tussen verschillende etnische groepen als de oorzaak van negatieve houdingen. Wanneer de meerderheidsgroep het gevoel krijgt te moeten concurreren met de minderheidsgroep, dan ervaart zij dreiging van deze groep en die ervaren dreiging leidt tot een negatieve houding ten opzichte van de minderheidsgroep (Schneider, 2008; Vervoort, Scholte & Scheepers, 2011). Competitie met etnische minderheden leidt dus tot het ervaren van etnische dreiging. Deze competitie kan gaan over materiële zaken, zoals subsidies en banen, maar ook over immateriële zaken, zoals culturele normen en waarden. Uit het onderzoek van Gijsberts & Dagevos (2004) blijkt bijvoorbeeld dat laagopgeleiden zich meer bedreigd voelen door en daardoor negatiever zijn over Marokkanen dan hoogopgeleiden, omdat zij concurreren om dezelfde banen. Ook vrezen sommige autochtone Nederlanders voor de aantasting van de Nederlandse culturele identiteit door 'nieuwkomers' (Snel, 2003).

Om de relatie tussen ervaren competitie en dreiging van Marokkanen en Turken en negatieve houdingen te testen, is de volgende hypothese opgesteld:

Hypothese 3: Des te minder dreiging men ervaart van Marokkanen en/of Turken, des te minder negatieve houdingen men heeft jegens hen.

Samenhang contact- en etnische competitietheorie

In vele onderzoeken worden concurrerende hypothesen opgesteld over aan de ene kant de contacttheorie en aan de andere kant de etnische competitietheorie (bijvoorbeeld Dixon & Rosenbaum, 2004; Vervoort, Scholte & Scheepers, 2011). Hierbij wordt aan de ene kant gesteld dat een grotere minderheidsgroep leidt tot meer kansen op contact en daarmee tot minder negatieve houdingen. Daartegenover wordt gezet dat een grotere minderheidsgroep meer ervaren dreiging tot gevolg heeft, wat juist leidt tot meer negatieve houdingen.

Contact kan echter ook van invloed zijn op ervaren dreiging. Zo toonde Schneider (2008) dat contact met immigranten zorgde voor een vermindering van ervaren etnische dreiging. Stephan, Diaz-Loving en Duran (2000) vonden dat des te meer contact Amerikanen hadden met Mexicanen (en andersom), des te minder dreiging zij ervaarden jegens hen. De onderzoekers beredeneren dat contact

met een minderheidsgroep leidt tot een meer accurate beoordeling van deze groep en op die manier de ervaren dreiging vermindert.

Om te onderzoeken of contact en ervaren dreiging positief samenhangen in het geval van Nederlandse Marokkanen en Turken, is de volgende hypothese opgesteld:

Hypothese 4a: Wanneer men contact heeft met Marokkanen en/of Turken, ervaart men minder dreiging van hen.

Zoals hierboven beschreven, blijkt uit eerder onderzoek dat contact leidt tot minder ervaren dreiging (bijvoorbeeld Schneider, 2008; Stephan, Diaz-Loving, & Duran, 2000) en minder ervaren dreiging tot minder negatieve houdingen (bijvoorbeeld Blalock, 1967; Scheepers, Gijsberts & Coenders, 2002; Schneider, 2008; Vervoort, Scholte & Scheepers, 2011). Dreiging lijkt dan te functioneren als mediërende factor in de relatie tussen contact en negatieve houdingen. Schlueter & Scheepers (2010) toonden een soortgelijk fenomeen aan: hoe groter de *outgroup* werd, des te meer dreiging ervaarde men, wat positief gerelateerd was aan negatieve houdingen ten opzichte van de *outgroup*. Maar tegelijkertijd leidde een grotere *outgroup* juist tot meer contact en daarmee minder ervaren dreiging, waarmee de houdingen ten opzichte van de *outgroup* positiever waren.

Dixon (2006) deed ook onderzoek naar de mediërende rol van dreiging in de relatie tussen contact en negatieve houdingen. Hij vond dat wanneer witte mensen bevriend waren met zwarte, Spaanse of Aziatische mensen, zij dan minder dreiging ervaarden en daarmee minder negatieve houdingen hadden ten opzichte van deze groepen, omdat hun stereotypes werden ontkracht.

Om te onderzoeken of dreiging een mediërende rol heeft in de relatie tussen contact met en negatieve houdingen ten opzichte van Nederlandse Marokkanen en Turken, wordt de volgende hypothese onderzocht:

Hypothese 4b: Wanneer men contact heeft met Marokkanen en/of Turken, ervaart men minder dreiging van hen, en als gevolg daarvan heeft men een positievere houding.

Zoals al eerder genoemd is, kan contact zowel gedwongen als vrijwillig zijn. In het geval van gedwongen contact, zoals buurtcontact, is contact onvermijdbaar. Vriendschap, daarentegen, is een vorm van vrijwillig contact, omdat het elk moment gestart of beëindigd kan worden. Er kan worden verwacht dat vriendschap aan meer condities van Allport (1954) voldoet dan buurtcontact, gezien het feit dat er sprake is van een gelijke status en dezelfde doelen worden nagestreefd. Wanneer er wordt voldaan aan deze condities, zal de relatie tussen contact en minder negatieve houdingen nog sterker zijn. Het valt te verwachten dat een soortgelijk effect optreedt bij de relatie tussen contact en dreiging. Uit eerder onderzoek blijkt dat wanneer er bij contact sprake is van een gelijke status, vrijwilligheid en

samenwerking, dit een negatief effect heeft op de ervaren dreiging en de onderlinge angst tussen een meerderheidsgroep en een minderheidsgroep (Stephan, Diaz-Loving, & Duran, 2000). Een vrijwillige relatie zoals vriendschap, waarbij de kans groot is dat er sprake is van een gelijke status en samenwerking, zou dus minder ervaren dreiging kunnen opwekken dan gedwongen contact (zoals buurtcontact), waarbij er niet per definitie sprake is van een gelijke status en samenwerking. Vanuit deze redenatie is de volgende hypothese opgesteld:

Hypothese 5: De negatieve relatie tussen contact en dreiging is sterker bij vrijwillig contact (vriendschap) dan bij gedwongen contact (buurt).

Data en Methodes

In dit hoofdstuk zullen de data en methodes nader toegelicht worden. Ten eerste zal de databron beschreven worden. Er zal ingegaan worden hoe de data uit The NETHERLANDS Longitudinal Lifecourse Study (NELLS) verzameld is en hoe er in dit onderzoek mee omgegaan wordt. Hierna worden de vier variabelen *buurtcontact*, *vriendschap*, *dreiging* en *negatieve houdingen* apart van elkaar uitgelicht. De vier gebruikte controlevariabelen *leeftijd*, *seks*, *religiositeit* en *opleidingsniveau* zullen ook in het kopje variabelen en operationalisering worden toegelicht. In Tabel 1 staan de statistieken van de variabelen beschreven als ondersteuning bij de operationalisering. Als laatste zal de analysestrategie en de gehanteerde methodes beschreven worden. Er zal hier uitgelegd worden welke regressiemodellen er worden gebruikt.

Databron

Voor informatie over houdingen en ervaren dreiging ten opzichte van en contact met Marokkanen en Turken is gebruikt gemaakt van *Wave 2* uit 2013 van The NETHERLANDS Longitudinal Lifecourse Study (NELLS). Het doel van deze data is om meer sociologische informatie te verschaffen die aansluit bij het maatschappelijk debat (Tolsma, Kraaykamp, De Graaf, Kalmijn & Monden, 2014). Het bevat meer dan 4500 respondenten die in Nederland wonen.

Respondenten werden geselecteerd op basis van een quasi-random selectie van 35 gemeenten op basis van regio en urbanisatie en een random selectie uit het bevolkingsregister op basis van leeftijd en geboorteland van henzelf en zijn/haar ouders. Er is daarnaast sprake van een *oversampling* van Marokkanen en Turken. De data werden verkregen middels een combinatie van *face-to-face* interviews en een online vragenlijst. Het responspercentage was 52% in de eerste *wave*, waarvan 75% weer meedeed in de tweede *wave*.

Na het uitsluiten van allochtone respondenten en respondenten die op één of meerdere vragen geen antwoord hebben gegeven, bleven er 1413 autochtone respondenten over. Een respondent is een

autochtone Nederlander wanneer beide ouders in Nederland zijn geboren ongeacht waar hij/zij zelf is geboren (Tolsma, Kraaykamp, De Graaf, Kalmijn & Monden, 2014). De leeftijd van deze 1413 respondenten ligt tussen de 19 en 50 jaar; de gemiddelde leeftijd van de respondenten is 36 jaar ($M = 36,31$, $SD = 9,21$). De gefilterde databron bestaat voor 46,1% uit mannen en 53,9% uit vrouwen. Het aantal missende waarden ligt over het algemeen rond de 2500 respondenten. Omdat er in dit onderzoek alleen gekeken wordt naar Wave 2 bestaat een groot deel van het aantal missende waarden uit respondenten die wel aan Wave 1 hebben meegedaan en niet aan Wave 2; dit waren er 2483 (Tolsma, Kraaykamp, De Graaf, Kalmijn & Monden, 2014). Verder valt het op dat er relatief veel missende waarden zijn op de variabele ‘dreiging’. Mogelijk heeft dit te maken met de ietwat controversiële stellingen.

Tabel 1: Beschrijvende statistieken meetinstrumenten

	N	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Negatieve houdingen	1413	1,00	3,00	1,94	,58
Buurtcontact	1413	,00	1,00	,44	
Vriendschap	1413	,00	1,00	,13	
Dreiging	1413	1,00	5,00	2,64	,91
Leeftijd	1413	19,43	50,10	36,31	9,21
Sekse (man = 1)	1413	,00	1,00	,54	
Religiositeit	1413	,00	1,00	,35	
Opleidingsniveau	1413	,00	1,00	,47	

Variabelen en operationalisering

Negatieve houdingen.

De variabele over negatieve houdingen ten opzichte van Marokkanen en/of Turken is gemeten aan de hand van de vraag of de respondent er problemen mee zou hebben als iemand van Marokkaanse of Turkse afkomst zijn/haar baas zou worden op het werk, naast hem/haar zou komen wonen of met zijn/haar dochter of zoon zou trouwen. Men kon aangeven er ‘helemaal geen probleem’ (1), ‘geen probleem’ (2) of ‘wel een probleem’ (3) mee te hebben. Om te controleren of al deze items, zowel over Marokkanen als over Turken en zowel over baas als buurman/vrouw als schoondochter/zoon, hetzelfde construct meten is een exploratieve factoranalyse uitgevoerd. Deze toonde aan dat er maar één component was met een eigenwaarde boven de 1, namelijk 4,4. De items meten samen dus één construct, namelijk ‘negatieve houdingen’.

Vervolgens is er een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd om te controleren of de items ook daadwerkelijk negatieve houdingen van mensen ten opzichte van Marokkanen/Turken meten. Deze analyse toonde aan dat dit sterk het geval was (Cronbach’s $\alpha = .93$). Alle

items zijn samengevoegd in één variabele over negatieve houdingen, die het gemiddelde meet van de scores op de 6 items.¹

Buurtcontact.

Voor de variabele buurtcontact is aan de respondenten gevraagd hoe vaak men in de buurt contact heeft met mensen van een bepaalde etnische afkomst. Voor ons onderzoek is het van belang om alleen de Marokkaanse en/of Turkse afkomst te gebruiken. De Nederlandse, Surinaams/Antilliaanse en andere niet-westerse herkomst zijn daarom niet meegenomen in ons onderzoek. Bij deze variabele gaat het over buurtcontact; het omvat dus meer mensen dan alleen je directe burens. De respondent kon aangeven op een schaal van 1 ('bijna elke dag') tot 7 ('nooit') hoe vaak hij/zij buurtcontact heeft met mensen van Marokkaanse en/of Turkse afkomst. Daarnaast was er nog een antwoordcategorie 8 ('niet van toepassing, heb deze persoon niet'). De antwoordmogelijkheden zijn gehercodeerd, zodat wanneer de respondent buurtcontact heeft met mensen van Marokkaanse en/of Turkse herkomst men de score 1 krijgt en onder de antwoordcategorie 'ja' valt. De antwoordcategorie 'ja' bevat de mogelijkheden van (bijna) elke dag contact tot ongeveer één keer per jaar contact.² Wanneer de respondent geen buurtcontact heeft met mensen van Marokkaanse en/of Turkse herkomst krijgt men de score 0. De respondent heeft dan nooit buurtcontact of de vraag was niet van toepassing op de respondent, omdat hij/zij geen Marokkaanse of Turkse burens heeft.

Vriendschap.

De variabele vriendschap geeft aan of de respondent één of meer goede vrienden/vriendinnen heeft met een bepaalde etnische herkomst. Alleen de antwoordcategorieën 'Marokkaanse herkomst' en 'Turkse herkomst' zijn meegenomen in dit onderzoek. De respondenten konden

¹ In eerste instantie was ervoor gekozen om de items te reduceren tot 3 variabelen, waarbij de respondent een score van 1 kreeg als hij/zij een probleem had met Marokkanen en/of Turken als bazen, buurmannen/vrouwen of schoonzonen/dochters, net als bij de contactvariabelen, om vervolgens daarvan het gemiddelde te nemen. Echter daalde de Cronbach's α met deze reductie van .93 naar .75. Gezien deze sterke afname is ervoor gekozen om het gemiddelde te nemen van de 6-puntsschaal in plaats van de 3-puntsschaal.

Daarnaast was ervoor gekozen om de ongebalanceerde schaal van 'helemaal geen probleem' (1), 'geen probleem' (2) of 'wel een probleem' (3) om te bouwen naar een gebalanceerde schaal: 'geen probleem' (0) en 'wel een probleem' (1). In dit geval waren 'helemaal geen probleem' en 'geen probleem' dus samengevoegd tot één categorie. Echter resulteerde dit in een niet-normaalverdeelde eindvariabele, een lagere Cronbach's Alpha (namelijk .839) en een factoranalyse die aantoonde dat de items niet één, maar twee constructen meetten. Daarom is ervoor gekozen om toch gebruik te maken van de ongebalanceerde schaal.

² Ondanks dat het misschien interessanter was geweest om de variatie in de antwoordcategorieën te behouden, hebben wij ervoor gekozen om de variabele te reduceren tot een ja/nee-variabele, zodat 'buurtcontact' op dezelfde manier gemeten wordt als de variabele 'vriendschap'. 'Vriendschap' had helaas niet zo'n uitgebreide variatie in antwoordcategorieën. Gezien het feit dat er wordt getracht deze variabelen te vergelijken, is de variabele 'buurtcontact' gereduceerd tot een ja/nee-variabele.

‘ja’ (1) of ‘nee’ (2) antwoorden. De variabele is zo gehercodeerd dat wanneer de respondent ‘ja’ antwoordde hij/zij een score van 1 kreeg en bij ‘nee’ een score van 0.

Dreiging.

Voor de variabele over dreiging werd de respondent vijf stellingen voorgelegd betreffende ervaren dreiging door etnische minderheden. Zie bijlage 1 voor de specifieke stellingen. De respondent kon op een schaal van 1 (‘helemaal mee eens’) tot 5 (‘helemaal niet mee eens’) aangeven of hij/zij het hiermee eens was.

Ook hier is een exploratieve factoranalyse uitgevoerd om te kijken of al deze items, zowel over Marokkanen als over Turken en over de verschillende stellingen, hetzelfde construct meten. De factoranalyse toonde ook hier aan dat er één component was met een eigenwaarde boven de 1; in dit geval was het 3,4. De items samen meten één construct: ‘dreiging’. Naast de factoranalyse is er een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd om te controleren of deze stellingen ook daadwerkelijk de ervaren dreiging hebben gemeten. Deze toonde dat dit het geval was (Cronbach’s $\alpha = .88$).

De variabele is vervolgens gehercodeerd, zodat een hoge score correspondeerde met een hoge ervaren dreiging. De respondenten die kozen voor de zesde antwoordcategorie ‘nooit over nagedacht’ zijn uit de analyse gelaten. Van de scores op de gehercodeerde stellingen is het gemiddelde genomen, die wordt weergegeven door de variabele ‘dreiging’, waarbij een lage score (1) weinig ervaren dreiging reflecteert en een hoge score veel ervaren dreiging (5).

Controlevariabelen.

Er is onder andere gekozen voor de gebruikelijke controlevariabelen *leeftijd* en *sekse*. Er wordt gebruik gemaakt van de controlevariabele *leeftijd*, omdat uit onderzoek blijkt dat een hogere leeftijd vaak gepaard gaat met een grotere terughoudendheid tegenover migranten en asielzoekers (Meuleman & Billiet, 2003). In ons onderzoek zou een hogere leeftijd op een meer negatieve houding tegenover Marokkanen en Turken kunnen duiden. *Sekse* wordt ook als controlevariabele gebruikt, omdat vrouwen meer afkeer blijken te hebben tegenover Marokkanen en Turken dan mannen; dit heeft mogelijk te maken met de rol van de media waarin de islam vaak als vrouwonvriendelijk wordt neergezet (Meuleman & Billiet, 2003). De respondenten kregen de score 1 wanneer ze aangaven een man te zijn en score 2 wanneer ze aangaven een vrouw te zijn. De variabele *sekse* is zo gehercodeerd dat een man de score 0 kreeg en een vrouw de score 1.

Naast *leeftijd* en *sekse* gebruiken we de controlevariabele *religiositeit*. Religiositeit blijkt invloed te hebben op negatieve houdingen. Religieuze mensen ervaren namelijk meer competitie met Turken en Marokkanen op religieus niveau en hebben daardoor meer negatieve houdingen ten opzichte van hen (Schlueter & Scheepers, 2010). De respondenten kregen de score 1 wanneer de respondent wel religieus was en een score 2 wanneer ze niet religieus

waren. Deze variabele is gehercodeerd zodat een religieus persoon score van 1 kreeg en een niet-religieus persoon een score van 0.

Ten slotte gebruiken we de controlevariabele *opleidingsniveau*. Uit onderzoek blijkt dat opleidingsniveau invloed heeft op een negatieve houding tegenover moslims (Jaspers, Van Londen & Lubbers, 2009) en daarmee Marokkanen en Turken, aangezien een groot deel van hen zichzelf moslim noemt (NOS, 2016). Mensen met een lager opleidingsniveau ervaren meer competitie met Marokkanen en Turken dan hoogopgeleiden, waardoor men mogelijk een meer negatieve houding creëert. Een reden hiervoor is dat laagopgeleiden meer concurreren met etnische minderheden op de arbeidsmarkt dan hoogopgeleiden (Jaspers, van Londen & Lubbers, 2009; Meuleman & Billiet, 2003).

De vraag over opleidingsniveau gaat over de hoogst afgeronde opleiding waarvan de respondent een diploma behaald heeft en is opgedeeld in 15 antwoordcategorieën. De antwoordcategorieën lopen van laag naar hoog, met als uitzondering de laatste antwoordcategorie ‘geen opleiding’, die in dit onderzoek ook tot laag opleidingsniveau gerekend wordt. Verder wordt onder laag opleidingsniveau het volgende verstaan: ‘lagere school’; ‘lbo, vmbo-kb/bbl’; ‘mavo, vmbo-tl’; ‘mbo-kort (kmbo); primair leerlingwezen bo/bbl niveau 1 of 2’; mbo-tussen/lang (mbo); secundair/tertiair leerlingwezen; bol/bbl niveau 3 of 4’ en ‘geen opleiding’. Onder hoog opleidingsniveau wordt het volgende verstaan: ‘havo’; ‘vwo/gymnasium’; ‘hbo’; ‘universiteit (bachelor)’; ‘universiteit (master, doctoraal)’ en ‘promotietraject’. Als laatste zijn er drie antwoordcategorieën over een buitenlandse opleiding; geen van de respondenten heeft als hoogst voltooide opleiding een buitenlandse opleiding in het lager onderwijs of een buitenlandse opleiding in het hoger onderwijs behaald. Er zijn twee respondenten die als hoogst voltooide opleiding een buitenlandse opleiding in het middelbaar onderwijs hebben behaald. Echter weten wij niet onder welk middelbaar schoolniveau deze twee respondenten gerekend moeten worden; dit kan zowel onder laag- als hoog opleidingsniveau vallen. Daarom hebben we deze antwoordcategorie buiten de analyse gelaten.

Beschrijving analysestrategie en gehanteerde methoden

Om de hypothesen te testen gebruiken we een regressie, zodat we de invloed van contact en ervaren dreiging op negatieve houdingen kunnen voorspellen. Deze regressie moet lineair zijn, omdat de gebruikte variabelen continue of dichotoom zijn. De gebruikte hypothesen zijn daarnaast eenzijdig; dat wil zeggen dat er een duidelijke richting in zit. Om deze reden worden de p-waardes door twee gedeeld.

In de eerste twee regressieanalyses worden hypothese 1, over de invloed van contact op het hebben van negatieve houdingen, en hypothese 2, over het verschil tussen het effect van vrijwillig en gedwongen contact op negatieve houdingen, getest. ‘Negatieve houdingen’ is de afhankelijke

variabele en 'buurtcontact' en 'vriendschap' zijn de onafhankelijke variabelen, zodat hypothese 1 getest kan worden. Om hypothese 2 te testen worden in de eerste twee regressieanalyses de controlevariabelen in blok 1 geplaatst en 'buurtcontact' dan wel 'vriendschap' in blok 2. Op deze manier kan de additionele verklaarde variantie van het soort contact worden bekeken en daarmee het verschil tussen buurtcontact en vriendschap. In de tweede regressieanalyse wordt in blok 3 'buurtcontact' toegevoegd naast de controlevariabelen en 'vriendschap', zodat ook de effecten van de soorten contact samen bekeken kunnen worden. Naast de additionele verklaarde variantie zal er ook gekeken worden naar de grootte van de gestandaardiseerde β om het verschil tussen buurtcontact en vriendschap te bepalen.

In de derde regressieanalyse wordt hypothese 3, over de invloed van de ervaren dreiging op het hebben van negatieve houdingen, getest. De afhankelijke variabele is eveneens 'negatieve houdingen' en de onafhankelijke variabele is in dit model 'dreiging'.

Hypothese 4a, over de invloed van contact op de ervaren dreiging, en hypothese 5, over het verschil tussen het effect van vrijwillig en gedwongen contact op de ervaren dreiging, worden getest in de regressieanalyses 4 en 5. In deze analyses is de afhankelijke variabele 'dreiging' en de onafhankelijke variabelen bestaan uit 'buurtcontact' en 'vriendschap'. Evenals in de eerste twee analyses, worden in analyse 4 en 5 de controlevariabelen in blok 1 getest en 'buurtcontact' dan wel 'vriendschap' in blok 2. Er wordt gekeken naar de additionele verklaarde variantie en de gestandaardiseerde β om het verschil te bepalen tussen buurtcontact en vriendschap. In de vijfde analyse wordt 'buurtcontact' in blok 3 opgenomen, naast de controlevariabelen en 'vriendschap', zodat het effect van de contactvariabelen op 'dreiging' getest kan worden. Tot slot wordt het hele model getest in analyse 6, zoals beschreven staat in hypothese 4b, over de relatie tussen contact, ervaren dreiging en negatieve houdingen.

Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten besproken. Tabel 2 toont de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten op negatieve houdingen en op dreiging en de (additionele) verklaarde variantie van het model en van de onafhankelijke variabelen. Er wordt eerst ingegaan op de effecten van gedwongen en vrijwillig contact en van dreiging op negatieve houdingen (hypothesen 1 tot en met 3). Vervolgens zullen de effecten van gedwongen en vrijwillig contact op dreiging (hypothesen 4a en 5) besproken worden. Aan de hand van een padmodel wordt hypothese 4b verder uitgelicht. Ten slotte zal er nog kort worden ingegaan op de controlevariabelen.

Tabel 2: Gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en de (additionele) verklaarde variantie

Model	Negatieve houdingen		Dreiging
	1	2	3
<i>Controlevariabelen</i>			
Leeftijd	.045*	.100***	-.115***
Sekse (man =1)	-.040	-.042*	.004
Religiositeit	.113***	.088***	.051*
Opleidingsniveau	-.206***	-.047*	-.329***
<i>Onafhankelijke variabelen</i>			
Buurtcontact	-.059*	-.055**	-.007
Vriendschap	-.052*	-.032	-.040
Dreiging		.483***	-
Verklaarde variantie R ²	.070	.275	.121
<i>Additioneel</i>			
Buurtcontact	.005		.000
Vriendschap	.004		.002
Dreiging		.208	-

Noot: De gehanteerde p-waardes zijn gedeeld door twee

* $p \leq .05$

** $p \leq .01$

*** $p \leq .001$

Het effect van contact op negatieve houdingen

In model 1 hebben zowel buurtcontact³ ($\beta = -.059$, $t = -2.207$, $p = .014$) als vriendschap ($\beta = -.052$, $t = -1.940$, $p = .027$) een negatief, significant effect op negatieve houdingen. Ondanks dat het effect niet erg groot is, wordt hypothese 1, over het effect van contact op het hebben van negatieve houdingen, wel bevestigd.

³ Ondanks dat het effect tussen gedwongen contact en negatieve houdingen al significant is, toonde een robustness-check aan dat wanneer de frequentie van het buurtcontact werd meegenomen, het effect signifikanter en groter was en een hogere additionele verklaarde variantie had.

Het verschil tussen gedwongen en vrijwillig contact op negatieve houdingen

In model 1 is te zien dat het effect van buurtcontact op negatieve houdingen ($\beta = -.059$) iets groter is dan het effect van vriendschap ($\beta = -.052$); dat is dus het omgekeerde van wat er werd verwacht in hypothese 2. Ook als er gekeken wordt naar de additionele verklaarde variantie is het effect van buurtcontact ($R^2 = .005$) iets groter dan het effect van vriendschap ($R^2 = .004$). Hypothese 2 wordt dus niet bevestigd en de verschillen die wel bestaan, zijn maar klein.

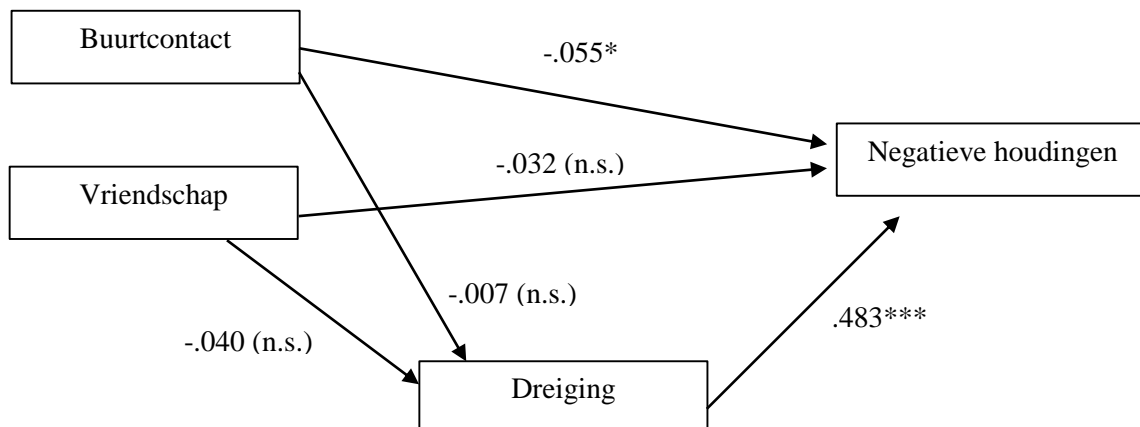
Het effect van dreiging op negatieve houdingen

In model 2 heeft dreiging een significant, positief effect op het hebben van negatieve houdingen ($\beta = .483$, $t = 19.936$, $p < .001$). Hypothese 3, over het positieve effect van dreiging op het hebben van negatieve houdingen, wordt dus bevestigd. Het effect van dreiging is groot en verklaart, los van de controlevariabelen, 20,8% van de variantie in negatieve houdingen ($R^2 = .208$).

Het effect van contact op dreiging

Model 3 geeft weer dat er geen significant effect is tussen buurtcontact en ervaren dreiging⁴ ($\beta = -.007$, $t = -.253$, $p = .400$). Vriendschap heeft eveneens geen significant effect op ervaren dreiging ($\beta = -.040$, $t = -1.549$, $p = .061$). Hypothese 4a, over het effect van contact op ervaren dreiging, wordt hiermee weerlegd.

Figuur 1: Padmodel van de relatie tussen buurtcontact, vriendschap, dreiging en negatieve houdingen (met de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten)

Noot: De gehanteerde p-waardes zijn gedeeld door twee

* $p \leq .05$

*** $p \leq .001$

⁴ Een robustness-check toonde aan dat de relatie tussen gedwongen contact en dreiging wel significant is wanneer er rekening wordt gehouden met de frequentie van het buurtcontact.

De mediërende rol van dreiging in de relatie tussen contact en negatieve houdingen

In het bovenstaande padmodel worden model 2 en 3 samen schematisch weergegeven. Op die manier kan er gekeken worden naar de mediërende rol van dreiging in de relatie tussen contact en negatieve houdingen. Zoals al eerder is getoond is het effect van buurtcontact op negatieve houdingen significant ($\beta = -.055$, $t = -2.364$, $p = .018$). Echter verdwijnt het effect van vriendschap wanneer dreiging aan het model wordt toegevoegd ($\beta = -.032$, $t = -1.372$, $p = .170$).⁵ Ook zijn de effecten van de contactvariabelen vriendschap ($\beta = -.040$, $t = -1.549$, $p = .122$) en buurtcontact ($\beta = -.007$, $t = -.253$, $p = .800$) op dreiging beide niet significant, zoals te zien is in model 3 en het padmodel. Er is dus geen sprake van dreiging als mediërende factor in de relatie tussen contact en negatieve houdingen, waarmee hypothese 4b weerlegd wordt.

Het verschil tussen gedwongen en vrijwillig contact op dreiging

In model 3 is te zien dat zowel buurtcontact ($\beta = -.007$, $t = -.253$, $p = .800$) als vriendschap ($\beta = -.040$, $t = -1.549$, $p = .122$) geen significant effect hebben op de ervaren dreiging. Er is dus ook geen significant verschil in de sterkte van het effect van gedwongen en het effect van vrijwillig contact op dreiging, waarmee hypothese 5 niet wordt bevestigd.

De effecten van de controlevariabelen op negatieve houdingen en dreiging

Uit model 2 blijkt dat religieuze mensen significant meer negatieve houdingen hebben ten opzichte van Marokkanen en Turken dan niet-religieuze mensen ($\beta = .088$, $t = 3.853$, $p < .001$). Daarnaast is het effect van leeftijd op negatieve houdingen significant ($\beta = .100$, $t = 4.360$, $p < .001$); dat wil zeggen dat hoe ouder men is, des te meer negatieve houdingen men heeft. Ook opleidingsniveau heeft een significant, negatief effect op negatieve houdingen ($\beta = -.047$, $t = -1.944$, $p = .026$). Tenslotte hebben mannen in model 2 een minder negatieve houding dan vrouwen ($\beta = -.042$, $t = -1.829$, $p = .034$). Sekse heeft dus een significant effect op negatieve houdingen mits er rekening wordt gehouden met dreiging.

Leeftijd heeft in model 3 een significant, negatief effect op ervaren dreiging ($\beta = -.115$, $t = -4.579$, $p < .001$). Des te ouder men is, des te meer dreiging ervaart men. Religieuze mensen ervaren significant meer dreiging dan niet-religieuze mensen ($\beta = .051$, $t = 2.028$, $p = .022$). Daarnaast blijkt dat opleidingsniveau een significant, negatief effect heeft op ervaren dreiging ($\beta = -.329$, $t = -13.066$, $p < .001$). Hoogopgeleiden ervaren over het algemeen dus minder dreiging dan laagopgeleiden. Ten slotte is er geen significant verschil tussen mannen en vrouwen in ervaren dreiging ($\beta = .004$, $t = .171$, $p = .433$).

⁵ Dit wijst op het feit dat het effect van vriendschap verklaard wordt door het effect van negatieve houdingen. Echter blijkt uit een correlatietest dat vrijwillig contact en dreiging een zeer kleine samenhang hebben van $-.029$.

Conclusie en Discussie

In dit hoofdstuk zullen de conclusies van het onderzoek gepresenteerd worden. Eerst zal er een korte samenvatting gegeven worden van de inleiding, theorie en hypothesen. Vervolgens zullen de resultaten besproken worden met een terugkoppeling naar de theorieën. Afsluitend wordt er ingegaan op de beperkingen van dit onderzoek en de beleidsimplicaties. Daarnaast worden er gaandeweg een aantal aanbevelingen voor toekomstig onderzoek gedaan.

In de 17^e eeuw stond Nederland bekend als zeer tolerant land (Jacobs, 2000). Met het verkiezingssucces van de PVV (Kiesraad, 2017), de alarmerende toename in vreemdelingenhaat onder de bevolking (NOS, 2012) en het stijgende percentage Marokkanen en Turken dat zich niet op hun gemak voelt in Nederland (SCP, 2017) lijkt deze tolerantie echter ver te zoeken in het huidige Nederlandse klimaat. Het doel van dit onderzoek was daarom om een verklaring te geven voor negatieve houdingen ten opzichte van Marokkanen en Turken door te kijken naar de samenhang tussen de contact- en etnische competitietheorie en het verschil tussen twee bepaalde soorten contact. Er is gekeken naar in hoeverre gedwongen en vrijwillig contact negatieve houdingen kunnen verklaren en of dreiging een mediërende rol heeft in deze relatie.

Op basis van de contacttheorie van Allport (1954) werd er verwacht dat contact met Marokkanen en Turken een negatief effect heeft op het hebben van negatieve houdingen jegens hen (hypothese 1). Tevens werd er verwacht dat dit sterker het geval is bij vrijwillig contact, oftewel een vriendschap, dan bij gedwongen contact, oftewel contact in de buurt (hypothese 2). Daarnaast was de verwachting, op basis van de etnische competitietheorie (Blalock, 1967; Scheepers, Gijsberts & Coenders, 2002), dat wanneer men minder dreiging ervaart van Marokkanen en Turken, men een minder negatieve houding heeft jegens hen (hypothese 3). Ondanks dat eerder onderzoek (zoals Schlueter & Scheepers, 2010) voornamelijk een tegenstelling zag tussen de contacttheorie en de etnische competitietheorie, werden ze in dit onderzoek samengevoegd; de verwachting was dat contact met Marokkanen en Turken leidt tot minder ervaren dreiging van hen (hypothese 4a). Wanneer deze verwachtingen samen werden genomen, wees dat op een mediërende rol van dreiging: contact met Marokkanen en Turken leidt tot minder ervaren dreiging en daardoor tot een minder negatieve houding (hypothese 4b). Tot slot werd er, net als bij de contacttheorie, verwacht dat de relatie tussen contact en dreiging sterker is bij vriendschap dan bij buurtcontact (hypothese 5).

Uit de resultaten bleek dat zowel gedwongen als vrijwillig contact negatieve houdingen ten opzichte van Marokkanen en Turken significant verminderden. Echter viel het significante effect van vriendschap weg wanneer er rekening werd gehouden met de ervaren dreiging. Dit wijst op een fenomeen waarbij het effect van vriendschap op negatieve houdingen verklaard wordt door het effect van dreiging op negatieve houdingen. Gezien het feit dat er geen sprake was van een significante relatie of een hoge correlatie tussen vriendschap en ervaren dreiging is dit een opvallende uitkomst. Het kan wijzen op de invloed van andere variabelen. Toekomstig onderzoek zal hier duidelijkheid over moeten scheppen.

Bovendien bleek uit de resultaten dat het effect van buurtcontact op negatieve houdingen iets groter was, in plaats van kleiner, dan het effect van vriendschap. Ook dit is een opmerkelijke uitkomst, gezien het feit dat eerder onderzoek (zoals Pettigrew, 1998; Bekhuis, Ruiters & Coenders, 2009) aantoonde dat juist vriendschap een belangrijke rol speelt bij het verminderen van negatieve houdingen. Pettigrew (1998) verklaarde dit vanuit het feit dat bij vriendschap aan de meeste condities van Allport (1954) is voldaan. Echter vonden wij op basis hiervan juist het tegenovergestelde: vriendschap voldeed meer aan Allports condities dan buurtcontact, maar was minder sterk in het verminderen van negatieve houdingen. Deze bevinding kan wijzen op het feit dat de condities van Allport (1954) misschien niet toegepast kunnen worden op de hedendaagse Nederlandse samenleving.

De resultaten toonden daarnaast dat het ervaren van dreiging een sterk, significant en positief effect had op het hebben van negatieve houdingen ten opzichte van Marokkanen en Turken. Deze bevinding dient als bevestiging van de etnische competitietheorie (Blalock, 1967; Scheepers, Gijsberts & Coenders, 2002) wat betreft houdingen ten opzichte van Nederlandse Marokkanen en Turken.

Een mediërende rol van dreiging is daarentegen wel uitgesloten, gezien het feit dat er geen relatie is gevonden tussen ervaren dreiging en contact, bij zowel buurtcontact als vriendschap. Dit is niet in lijn met bevindingen uit eerder onderzoek (zoals Stephan, Diaz-Loving en Duran, 2000; Dixon, 2006; Schneider, 2008; Schlueter & Scheepers, 2010). Dit kan liggen aan het feit dat in bijvoorbeeld het onderzoek van Schlueter & Scheepers (2010) contact wordt gemeten aan de hand van de grootte van de *outgroup*. De aanname die hierachter zit, is dat hoe groter deze groep is, hoe meer contact zij automatisch zullen hebben met de meerderheidsgroep, omdat er meer mogelijkheden zijn tot contact. Echter hoeft dit natuurlijk niet per definitie het geval te zijn. Het is dus mogelijk dat het bovengenoemde onderzoek een andere relatie meet dan de relatie tussen contact en het ervaren van dreiging.

Een alternatieve reden voor het feit dat er geen relatie is gevonden tussen contact en ervaren dreiging kan zijn dat er in dit onderzoek niet is gekeken naar de frequentie van het contact. Er werd dus geen onderscheid gemaakt tussen respondenten die bijvoorbeeld één keer in het jaar een Marokkaan of Turk persoonlijk contact hadden in de buurt en respondenten die elke dag bij hun Marokkaanse/Turkse buurman op bezoek gingen. Het belang van de frequentie van contact bleek uit één van onze robustness-checks: wanneer de frequentie van het buurtcontact werd meegenomen in de analyse, bleek er wel een significante relatie te bestaan tussen buurtcontact en ervaren dreiging. Voor toekomstig onderzoek raden wij daarom aan om ook de frequentie van buurtcontact en eventueel van vriendschap in oogschouw te nemen.

Om diezelfde reden moeten de resultaten betreffende buurtcontact met enige voorzichtigheid worden bekeken; in verband met de consistentie van ons onderzoek is ervoor gekozen om de frequentie van het buurtcontact achterwege te laten en er een ja/nee-variabele van te maken, waardoor er dus waardevolle informatie werd weggelaten. Op die manier kon gedwongen contact beter vergeleken worden met vrijwillig contact. Vriendschap is namelijk gemeten aan de hand van een

ja/nee-variabele die meet of de respondent goede vrienden of vriendinnen van Marokkaanse of Turkse afkomst heeft. Ook op deze vraagstelling is iets aan te merken: er wordt alleen gevraagd naar *goede* vriend(inn)en. Hierdoor is het mogelijk dat een deel van het effect van vriendschap over het hoofd wordt gezien, namelijk het effect van vriendschappen die niet gecategoriseerd worden als “goede” vriendschappen.

Een andere beperking van dit onderzoek betreft de operationalisering van de ervaren dreiging: de gebruikte stellingen gingen over *alle* etnische minderheden, terwijl er in dit onderzoek alleen aandacht wordt besteed aan Marokkanen en Turken. Het is dus mogelijk dat contact met Marokkanen en/of Turken wel een invloed had op de ervaren dreiging van deze etnische groepen, maar niet op de ervaren dreiging van andere etnische minderheden. Dit zou een andere verklaring kunnen zijn voor het feit dat er geen relatie werd gevonden tussen het hebben van contact en het ervaren van dreiging.

Ten slotte waren we helaas niet in de mogelijkheid om onderzoek te doen naar de causaliteit van de relaties. Zo kan er bijvoorbeeld sprake zijn van een selectie-effect; mensen met negatieve houdingen zouden contact met Marokkanen en Turken bij voorbaat al mijden, zelfs in gedwongen situaties, zoals in de buurt of op school. Dit kan bijvoorbeeld door een “witte” buurt of school uit te kiezen en zo etnische buurten en scholen te vermijden. Echter toonde Tropp (2003) al eerder aan dat het selectie-effect minder sterk is dan het effect van contact op negatieve houdingen. Daarnaast kan het mogelijk zijn dat mensen met negatieve houdingen meer dreiging ervaren. Zo introduceerde Pariser (2011) het concept van de filterbubbel; doordat internet mensen de mogelijkheid geeft om een gepersonaliseerde wereld te creëren op basis van hun eigen wensen, voorkeuren en standpunten, worden zij keer op keer blootgesteld aan hun eigen wereldbeeld. Dit kan leiden tot een toename in extreme standpunten en groeiende intolerantie ten opzichte van *outgroups* (Pons-de Wit, Versteeg & Roeland, 2015). Wanneer men dus negatieve houdingen heeft ten opzichte van Marokkanen en Turken is het aannemelijk dat men bijvoorbeeld op Facebook vrienden toevoegt met dezelfde negatieve houdingen en anti-immigrantenpagina's gaat volgen, waarbij die dreiging nog eens extra aangewakkerd wordt. Toekomstig onderzoek zou kunnen uitwijzen of dit ook daadwerkelijk het geval is bij autochtone Nederlanders.

Concluderend kan gezegd worden dat zowel gedwongen als vrijwillig contact en met name dreiging van invloed zijn op het hebben van negatieve houdingen ten opzichte van Marokkanen en Turken. Zoals al eerder benoemd, is de tolerantie ver te zoeken in het huidige Nederlandse klimaat. Om de tolerantie terug te brengen in de Nederlandse samenleving, zouden beleidsmakers zich dus kunnen richten op het beïnvloeden van gedwongen en vrijwillig contact met en de ervaren dreiging van Marokkanen en Turken. Idealiter leidt dit tot een afname in negatieve houdingen ten opzichte van deze groepen en daarmee tot een toleranter land.

Als het bijvoorbeeld gaat over buurtcontact, kan anti-segregatiebeleid worden overwogen. Wanneer autochtone Nederlanders en Marokkaanse/Turkse Nederlanders namelijk samen in een buurt wonen, is de kans groter op interetnisch buurtcontact, waardoor negatieve houdingen kunnen

verminderen. Het is hierbij van groot belang dat het contact dus wel daadwerkelijk plaatsvindt; zo niet, dan zal het geen effect hebben. Naast het creëren van een interetnische buurt, zou het organiseren van gemeenschappelijke ruimtes en/of activiteiten in deze buurt dus een waardevolle aanvulling zijn.

Daarnaast zou het beleid zich kunnen richten op het verminderen van de ervaren dreiging van etnische minderheden. Enkel het aantal contactmogelijkheden vergroten blijkt hiervoor geen effectieve oplossing te zijn. Eerder onderzoek toont aan dat verschillende factoren van invloed kunnen zijn op het ervaren van dreiging, zoals angst voor het oplopen van chronische ziektes door contact met etnische minderheden (Faulkner, Schaller, Park, & Duncan, 2004), islamofobische representaties van moslims in de media (Jaspal, & Cinnirella, 2010) en kranten die voornamelijk schrijven over etnische criminaliteit, zoals de Telegraaf (Vergeer, Lubbers, & Scheepers, 2000). Beleidsmakers kunnen zich dus richten op de inhoud van nieuws over Marokkanen en Turken en hoe zij worden gerepresenteerd in de media, zodat mensen minder dreiging zullen ervaren en daardoor positievere houdingen zullen hebben.

Referentielijst

Allport, G.W. (1954). The effect of contact. In: *The nature of prejudice* (25th anniversary edition). New York: Basic Books. Pp.261-281.

Bekhuis, H., Ruiter, S. & Coenders, M. (2009). Xenofobie onder jongeren: de invloed van interetnisch contact. *Mens en Maatschappij* 84(1), 72-102.

Blalock, H.M. (1967) *Towards a Theory of Minority Group Relations*. New York: Wiley.

Blumer, H. (1958). Race prejudice as a sense of group position. *Pacific Sociological Review*, 1(1), 3-7.

CBS. (2016). *Criminaliteit: Aantal geregistreerde verdachten van misdrijven blijft afnemen*. Jaarrapport Integratie 2016. Centraal Bureau voor de Statistiek: Den Haag.

Coenders, M., Gijsberts, M., Hagendoorn, L. & Scheepers, P.L.H. (2004). Introduction: Nationalism and exclusionist reactions. In: M. Gijsberts, L. Hagendoorn & P.L.H. Scheepers (red.), *Nationalism and exclusion of migrants: cross-national comparisons* (p. 1-25). Aldershot: Ashgate.

Cuperus, R. (2015). Voor elke duizend vluchtelingen lijkt PVV er een zetel bij te krijgen. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 2 maart 2017, van: <http://www.volkskrant.nl/opinie/voor-elke-duizend-vluchtelingen-lijkt-pvv-er-een-zetel-bij-te-krijgen~a4156110/>

Dixon, J.C. (2006). The Ties That Bind and Those That Don't: Toward Reconciling Group Threat and Contact Theories of Prejudice. *Social Forces*, 84, 2179.

Dixon, J.C., & Rosenbaum, M.S. (2004). Nice to Know You? Testing Contact, Cultural, and Group Threat Theories of Anti-Black and Anti-Hispanic Stereotypes. *Social Science Quarterly*, 85(2), 257-280.

Faulkner, J., Schaller, M., Park, J. H., & Duncan, L. A. (2004). Evolved disease-avoidance mechanisms and contemporary xenophobic attitudes. *Group Processes & Intergroup Relations*, 7(4), 333-353.

Gijsberts, M.I.L., & Dagevos, J.M. (2004). Concentratie en wederzijdse beeldvorming tussen autochtonen en allochtonen. *Migrantenstudies* 20(3), 145-168.

Hjerm, M., & Nagayoshi, K. (2011). The composition of the minority population as a threat: Can real economic and cultural threats explain xenophobia?. *International Sociology*, 26(6), 815-843.

Jansen, E.F. (2008). *Vooruitstrevendheid, Uniformiteit en Xenofobie: Paradox van de Tolerantie?* (Masterthesis). Politicologie, Faculteit Maatschappij- en Gedragwetenschappen, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

Jaspal, R., & Cinnirella, M. (2010). Media representations of British Muslims and hybridised threats to identity. *Contemporary Islam*, 4(3), 289-310.

Jaspers, E., Van Londen, M., & Lubbers, M. (2009). Een longitudinale studie naar veranderde etnocentrische reacties in Nederland. *Migrantenstudies*, 25(2), 106-127.

Kiesraad. (2017). *Officiële uitslag Tweede Kamerverkiezing 15 maart 2017*. Geraadpleegd op 19 april 2017, van: <https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2017/03/20/officiële-uitslag-tweede-kamerverkiezing-15-maart-2017>

Meuleman, B., & Billiet, J. (2003). De houding van Vlamingen tegenover ‘oude’ en ‘nieuwe’ migranten: diffuus of specifiek. *Vlaanderen gepeild*, 137-176.

NOS. (2016, 22 december). Aantal moslims in Nederland blijft al jaren constant. Geraadpleegd op 2 maart 2017, van: <http://nos.nl/artikel/2149734-aantal-moslims-in-nederland-blijft-al-jaren-constant.html>

NOS. (2017, 22 februari). Peilingwijzer: PVV en VVD nu even groot. Geraadpleegd op 26 februari 2017, van: <http://nos.nl/artikel/2159429-peilingwijzer-pvv-en-vvd-nu-even-groot.html>

NOS. (2012, 14 februari). Xenofobie in Nederland alarmerend. Geraadpleegd op 2 maart 2017, van: <http://nos.nl/artikel/341000-xenofobie-in-nederland-alarmerend.html>

Openbaar Ministerie. (2016). *OM tevreden over vonnis in zaak-Wilders*. Openbaar Ministerie: Den Haag.

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin UK.

Partij Voor de Vrijheid. (2017). *Verkiezingsprogramma PVV 2017-2021*. Geraadpleegd op 27 januari 2017, van <https://www.pvv.nl/visie.html>

Paxton, P., Mughan, A. (2006). What's to Fear from Immigrants? Creating an Assimilationist Threat Scale. *Political Psychology*, 27(4), 549–68.

Pettigrew, T.F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Reviews in Psychology*, 49(1), 65-85.

Pettigrew, T.F. & Tropp, L.R. (2006). A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751- 783.

Pettigrew, T.F., Tropp, L.R., Wagner, U., & Christ, O. (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(3), 271-280.

Pons-de Wit, A., Versteeg, P., & Roeland, J. (2015). Contextual responses to interreligious encounters online. *Social Compass*, 62(1), 89-104.

Schalk-Soekar, S.R.G., Van de Vijver, F.J.R., & Hoogsteder, M. (2014) Attitudes toward multiculturalism of immigrants and majority members in the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, 28, 533–550

Scheepers, P. L. H., Gijsberts, M. & Coenders, M. (2002). Ethnic Exclusionism in European Countries. Public Opposition to Civil Rights for Legal Migrants as a Response to Perceived Ethnic Threat. *European Sociological Review*, 18(1), 17-34.

Schlueter, E., & Scheepers, P. (2010). The relationship between outgroup size and anti-outgroup attitudes: A theoretical synthesis and empirical test of group threat-and intergroup contact theory. *Social Science Research*, 39(2), 285-295.

Schneider, S.L. (2008). Anti-immigrant attitudes in Europe: Outgroup size and perceived ethnic threat. *European Sociological Review*, 24(1), 53-67.

SCP. (2014). *Kansen voor vakmanschap in het mbo*. Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag.

SCP. (2017). *Kwesties voor het kiezen. Analyses van enkele maatschappelijke thema's voor de Tweede Kamerverkiezingen 2017*. Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag.

Shore, C. (1997). Ethnicity, Xenophobia and the Boundaries of Europe. *International Journal on Minority and Group Rights*, 4, 247-62.

Snel, E. (2003). *De vermeende kloof tussen culturen* [Oratie]. Geraadpleegd van <http://doc.utwente.nl/96485/1/SOC-2003-013.pdf>

Stephan, W. G., Diaz-Loving, R., & Duran, A. (2000). Integrated threat theory and intercultural attitudes Mexico and the United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(2), 240-249.

Taylor, D.M., & Moghaddam, F.M. (1994). *Theories of intergroup relations: International social psychological perspectives*. Greenwood Publishing Group.

Tolsma, J., Kraaykamp, G., De Graaf, P.M., Kalmijn, M. & Monden, C.W.S. (2014). *The Netherlands Longitudinal Lifecourse Study (NELLS, Panel)*. Radboud University Nijmegen, Tilburg University & University of Amsterdam, Netherlands.

Tolson, J. M., & Urberg, K. A. (1993). Similarity between adolescent best friends. *Journal of Adolescent Research*, 8(3), 274-288.

Tropp, L.R. (2003). The psychological impact of prejudice. *Group Processes & Intergroup Relations*, 6, 131-149.

Vergeer, M., Lubbers, M., & Scheepers, P. (2000). Exposure to newspapers and attitudes toward ethnic minorities: A longitudinal analysis. *Howard Journal of Communications*, 11(2), 127-143.

Vervoort, M.H., Scholte, R.H., & Scheepers, P.L. (2011). Ethnic composition of school classes, majority-minority friendships, and adolescents' intergroup attitudes in the Netherlands. *Journal of adolescence*, 34(2), 257-267.

Vrooman, C., Josten, E. & Echtelt, P. van. (2017). Weinig scholing, weinig toekomst? Mechanismen van vraag en aanbod bij laagopgeleiden. *TPEdigitaal*, 11(1), 37-61.

Wagner, U., Christ, O., Pettigrew, T.F., Stellmacher, J., & Wolf, C. (2006). Prejudice and minority proportion: Contact instead of threat effects. *Social psychology quarterly*, 69(4), 380-390.

Warmenbol, L. (2007). Interetnisch Contact en Beeldvorming over Allochtonen in Gemengde Stadsbuurten. *Migrantenstudies*, 4, 282-303.

Xenofobie. (2009). In *Van Dale Middelgroot woordenboek Nederlands* (1^eed.). Utrecht, Nederland: Van Dale.

Bijlage 1

Negatieve houdingen

Zou u er problemen mee hebben als iemand van Turkse herkomst...

- a. uw baas zou worden op het werk
- b. naast u zou komen wonen
- c. met uw dochter of zoon zou trouwen

- 1 . helemaal geen probleem
- 2. geen probleem
- 3. wel een probleem

Zou u er problemen mee hebben als iemand van Marokkaanse herkomst...

- a. uw baas zou worden op het werk
- b. naast u zou komen wonen
- c. met uw dochter of zoon zou trouwen

- 1 . helemaal geen probleem
- 2. geen probleem
- 3. wel een probleem

Buurtcontact

Hoe vaak heeft u in uw buurt persoonlijk contact met iemand met de volgende etnische herkomst? We bedoelen hier niet uw directe burens.

- a. Nederlandse herkomst
- b. Turkse herkomst
- c. Marokkaanse herkomst
- d. Surinaams/Antilliaanse herkomst
- e. andere niet-westerse herkomst

- 1. (bijna) elke dag
- 2. een of meerdere keren per week
- 3. een aantal keer per maand
- 4. ongeveer één keer per maand
- 5. een aantal keren per jaar
- 6. ongeveer één keer per jaar
- 7. nooit
- 8. niet van toepassing (heb deze persoon niet)

Vriendschap

Heeft u één of meer goede vrienden/vriendinnen met de volgende etnische herkomst?

- a. Nederlandse herkomst
- b. Turkse herkomst
- c. Marokkaanse herkomst
- d. Surinaams/Antilliaanse herkomst
- e. andere niet-westerse herkomst

1. ja
2. nee

Dreiging

De volgende lijst bevat een aantal uitspraken over etnische minderheden. Het zijn uitspraken die u wel eens gehoord zult hebben. Sommige mensen zullen het ermee eens zijn, anderen zullen het er niet mee eens zijn. Wilt u weer bij elk van de uitspraken aangeven of u het er al dan niet mee eens bent?

- a. Ik maak me er wel eens zorgen over dat mijn woonomgeving er op achteruit gaat door de komst van etnische minderheden.
- b. Het komt nog eens zo ver dat Nederlanders ontslagen worden om etnische minderheden aan te nemen.
- c. De komst van etnische minderheden naar Nederland is een bedreiging voor onze eigen cultuur.
- d. Onderwijs aan kinderen van etnische minderheden gaat ten koste van Nederlandse kinderen.
- e. Ik ben wel eens bang dat mijn financiële vooruitzichten zullen verslechteren door de aanwezigheid van etnische minderheden.

1. helemaal mee eens
2. mee eens
3. niet mee eens, niet mee oneens
4. niet mee eens
5. helemaal niet mee eens
6. nooit over nagedacht

Leeftijd

De leeftijd is berekend door de onderzoekers van de NELLS data en is gebaseerd op de geboortedatum van de respondenten.

Sekse

Informatie over de sekse van de respondenten is verzameld door de onderzoekers van de NELLS data.

Religiositeit

Rekent u zichzelf op dit moment tot een godsdienst of religie?

1. ja
2. nee

Opleiding

Wat is uw hoogst voltooide opleiding, dat wil zeggen waarvan u een diploma heeft behaald? Als u in het buitenland onderwijs heeft gevolgd, neem dan het Nederlandse niveau dat er het meest op lijkt.

1. lagere school
2. lbo, vmbo-kb/bbl
3. mavo, vmbo-tl
4. havo
5. vwo/gymnasium
6. mbo-kort (kmbo), primair leerlingwezen, bol/bbl niveau 1 of 2
7. mbo-tussen/lang (mbo), secundair/tertiar leerlingwezen, bol/bbl niveau 3 of 4
8. hbo
9. universiteit (bachelor)
10. universiteit (master, doctoraal)
11. promotietraject
12. buitenlandse opleiding, niet goed in te delen, lager onderwijs
13. buitenlandse opleiding, niet goed in te delen, middelbaar onderwijs
14. buitenlandse opleiding, niet goed in te delen, hoger onderwijs
15. geen opleiding